

DÜVEYHİ

BİBLİYOGRAFYA :

Harîrîzâde, *Tibyân*, I, vr. 66^a-70^b; Hüseyin Vassâf, *Sefîne*, I, 250-251; A. Le Chatelier, *Les Confréries musulmanes du Hedjaz*, Paris 1887, s. 92-97; J. S. Trimmingham, *Islam in Ethiopia*, London 1952, s. 235-243; a.m.f., *Islam in the Sudan*, Oxford 1965, s. 199, 230-231; a.m.f., *The Sufi Orders in Islam*, Oxford 1971, s. 120-121; B. G. Martin, *Muslim Brotherhoods in 19th Century Africa*, New York 1976, s. 178-179; F. De Jong, *Turuq and Turuq Linked Institutions in Nineteenth Century Egypt*, Leiden 1978, s. 111; a.m.f., "Al-Duwayhi", *El² Suppl.* (İng.), s. 278-279; Emîn er-Reyhânî, *Mülûkû'l-'Arab*, Beyrut 1987, I, 303-304; Rex S. O'fahey — Ali Salih Karrar, "Enigmatic Imam: The Influence of Ahmad Ibn Idris", *IJMES*, XIX/2 (1987), s. 212; Enrico Cerulli, "Somali", *IA*, X, 757.

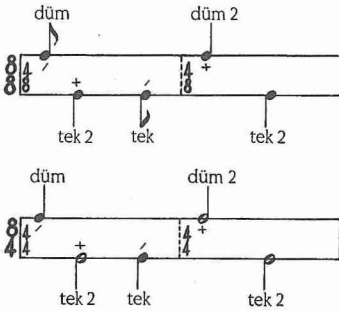
RIZA KURTULUŞ

DÜYEK

(دويك)

Türk müsikisi usullerinden.

Farsça "dü" (iki) ve "yek" (bir) kelimelerinden meydana gelmektedir. Türk müsikisinde en çok kullanılan usullerden biridir. Sekiz zamanlı ve beş vuruşlu bir küçük usuldür. İki adet dört zamanın veya başka bir ifade ile iki sofanın birleşmesinden meydana gelmiştir. 8/8'lik birinci ve 8/4'lük ikinci mertebeleri kullanılmıştır. Bunlardan ikinci mertebesine "ağır düyek" adı verilir. Bu mertebelerin şematik gösterilişi şöyledir:

Daha çok ilâhî ve şarkılarla bazı peşrevlerin ölçüldüğü birinci mertebesi, özel usullerle ölçülme mecburiyeti olmayan küçük büyük hemen her tür formda kullanılmıştır. İkinci mertebesiyle de peşrev, kâr, beste, şarkı gibi din dışı ve Mevlîvî âyini (özellikle 1 ve 3. selâmlar), tevşih, ilâhî gibi dinî formlar ölçülmüştür.

BİBLİYOGRAFYA :

Ezgi, *Türk Musikisi*, II, 32-34; Arel, *Türk Musikisi*, s. 37; Özkan, *TMNÜ*, s. 588-589; Rauf Yekta, *Türk Musikisi*, s. 101-102, 108; Sadeddin Heper, "Türk Musikisinde Usuller", *MM*, sy. 345 (1978), s. 12.

İSMAİL HAKKI ÖZKAN

DÜYÜN-ı UMÜMİYYE

(ديون عمومی)

Osmanlı genel borçlarına ve bunların ödenmesi için kurulan teşkilâta verilen ad.

Osmanlı devlet adamları, sık sık ortaya çıkan para darlığına ve bütçe açıklarına rağmen dışarıdan borç para almaktan şiddetle kaçınmışlardır; Tanzimat'tan önce bu konudaki birkaç teşebbüs de başarısız kalmıştır. Fakat XVIII. yüzyılın ikinci yarısında sanayi devrimiyle birlikte gelişen Avrupa sermaye çevreleri, Osmanlı ülkesine sadece mal satmakla yetinmeyip sermaye yatırımlarını da aramaya başladılar. Büyük bankalar tarafından çıkarılan ve küçük tasarruf sahiplerince satın alınan tahviller aracılığı ile devletlere borç vermek, kazançlı bir iş olması yanında borç alan ülkeyi malî kontrol altına almayı da kolaylaştırıyordu. Bu yüzden İngiltere ve Fransa, Osmanlı Devleti'ni bir borç kışkacına sokmak için çeşitli yollardan baskı yapıyorlar, bir taraftan da Tanzimat reformlarının başarısından söz ederek Batılı sermaye çevrelerinin güvenlerini arttırmaya çalışıyorlardı. Mustafa Reşid Paşa, 1850-1851 malî yılında hazinenin masrafları dahi ödeyemeyecek duruma gelmesi üzerine ilk dış borç anlaşmasını imzaladı. Fakat Sultan Abdülmecid'in eniştesi Fethi Ahmed Paşa ile Damad Mehmed Ali Paşa'nın dış borçlanmanın doğuracağı tehlikeler konusunda padişahı uyarımları üzerine anlaşma onaylanmadı. Hazine 2.200.000 Osmanlı lirası teminat ödeyerek anlaşmayı feshetti.

Rusya'nın Akdeniz ticaretini ele geçirmesinden çekinen İngiltere ve Fransa'nın da kışkırtmalarıyla başlayan Kırım Harbi (1853-1856) Osmanlı maliyesini daha da sarstı. Osmanlı yöneticileri, ordularıyla Osmanlı Devleti'ni destekleyen İngiltere ve Fransa'nın kredi açma konusundaki tekliflerini kabul ederek ilk borç anlaşmasını 24 Ağustos 1854 tarihinde imzaladılar. Böylece Osmanlı malî tarihinde dış borçlanma dönemi başlamış oldu. Alınan borç savaş giderlerini karşılamadığı için 27 Haziran 1855'te ikinci bir anlaşma imzalandı. Mısır vergisi, Suriye ve İzmir gümrükleri gelirleri bu iki borca teminat olarak gösterildi.

Dış borçlanma Osmanlı yöneticilerine kolay geldiği için kısa zamanda alışkanlık haline aldı. 1854'ten 1874'e kadar on beş dış borç anlaşması imzalandı. Dev-

let dışarıya ana para olarak 238.773.272 Osmanlı lirası borçlandığı halde tahvillerin düşük fiyattan satılması ve komisyon masrafları yüzünden eline 127.120.220 Osmanlı lirası geçmiştir. Bu dönemde sadece 1855 tahvilleri esas değerinden fazlaya (% 102.6) satıldığı için ele geçen miktar fazla olmuştur. Aynı dönemde alınan dış borçların sadece % 7,8'i Rumeli demiryolu yatırımlarına harcanmıştır. Büyük kısmı ise bütçe açığının kapatılması, iç ve dış borç taksitlerinin ödenmesi, değerini yitiren kâğıt ve bakır paraların tedavülden kaldırılması gibi cârî harcamalar için kullanılmıştır. Her borç alışı devlet gelir kaynaklarının teminat olarak gösterilmesi ise ülkeyi ipotek altına sokuyordu.

İstikrazlar	Borçlanılan ana para	Ele geçen miktar	Faiz (%)
1854	3.300.000	2.640.000	6
1855	5.500.000	5.644.375	4
1858	5.500.000	4.180.000	6
1860	2.240.942	1.400.588	6
1862	8.800.000	5.984.000	6
1863	8.800.000	6.248.000	6
1865	6.600.000	4.356.000	6
1865 (Umumi Borçlar)	40.000.000	20.000.000	5
1869	24.444.442	13.200.000	6
1870	34.848.000	11.194.920	3
1871	6.270.000	4.577.100	6
1872	5.302.220	5.222.686	9
1873 (Umumi Borçlar)	12.612.110	6.832.551	5
1873	30.555.558	16.500.000	6
1874 (Umumi Borçlar)	44.000.000	19.140.000	5
T O P L A M	238.773.272	127.120.220	

Cârî harcamalardan doğan bütçe açıklarını kapatmak için hızlı bir borçlanma dönemine giren Osmanlı maliyesi sonunda iflâs etti. 1875 malî yılı bütçesi açığı 5 milyon lirayı geçiyordu. Aynı yıl ana para ve faiz olarak 14 milyon lira dış borç taksitinin ödenmesi gerekiyordu. Rumeli'de isyanlarla uğraşan ordu için âcilen 2 milyon liraya ihtiyaç vardı. Bu durum karşısında Sadrazam Mahmud Nedim Paşa, bütün dünya borsalarını ayağa kaldıran bir malî operasyona girişti. Konuyu Midhat Paşa'nın da dahil olduğu bir komisyona incelettikten ve alınan kararları Sultan Abdülaziz'e onaylattıktan sonra 6 Ekim 1875 tarihinde bir kararname yayımladı. Burada dış borç taksitinin yarısının nakten ödeneceği, yarısı için de beş yıl vadeli ve % 5 faizli yeni tahvil verileceği, bunlar için bütün

gümrük gelirleriyle tuz, tütün, ağnam resmi ve Mısır vergisinin teminat gösterileceği, bütçe açığının 5 milyonu aştığı, mevcut şartlarda yeni bir dış borç almanın da imkânsız olduğu, alacaklıları mağdur etmemek için bundan daha iyi bir yol bulunmadığı ifade ediliyordu.

Dış borç taksitinden elde edilecek 7 milyonun 5 milyonu ile bütçe açığını kapatmayı, 2 milyonu ile de ordunun ihtiyacını karşılamayı planlayan hükümetin bu kararına Avrupalı tahvil sahipleri büyük tepki gösterdiler. Sokaklara dökülerek Türkler'in kendilerini aldattığını ileri sürüp gösterilerde bulundular. Hükümet, karnâme konusundaki endişeleri gidermek için 7 ve 10 Ekim'de iki ayrı tebliğ daha yayımladı. Hariciye nazırı, 14 Ekim'de bir genelge ile yeni operasyonu yürütmekle Osmanlı Bankası'nın görevlendirildiğini bildirdiyse de tepkiler devam etti. Buna rağmen Osmanlı hükümeti 30 Ekim 1875'te çıkardığı bir kanunla karnâmeyi yürürlüğe koydu. Eski tahvil sahiplerine verilmek üzere % 5 faizli ve beş yıl vadeli 35 milyon liralık tahvil çıkarıldı. Batılı güçlerin kıskırttığı Rumeli'deki olaylara rağmen ödemeler sürdürüldü. Fakat Sırbistan savaşı yüzünden Nisan 1876'da ödemeler durduruldu. Durumu protesto eden Avrupalı alacaklılar, hükümetlerini sıkıştırarak Osmanlı maliyesi idaresinin milletlerarası bir komisyona devredilmesini istediler. Bunun devletler hukuku açısından mümkün olup olmadığını tartışıldığı bir sırada II. Abdülhamid tahta geçti (31 Ağustos 1876).

II. Abdülhamid, Osmanlı borçlarının devletten devlete borçlar olmadığını, bundan dolayı da konunun siyasî yönünün bulunmadığını, borcun şahıslardan alındığını ve alacaklıların temsilcileriyle çözüm yolunun bulunacağını açıkladı. Alacaklılardan temsilcilerini seçerek İstanbul'a göndermeleri istendi. Fakat İngiliz ve Fransız alacaklıların anlaşmazlığa düşmesi yüzünden alacaklılarla hükümet arasında bir çözüm şeklinin bulunması gecikti. 24 Nisan 1877'de başlayan Osmanlı-Rus Harbi de gecikmenin önemli sebeplerinden biri oldu. Bu arada ortaya birtakım uzlaşma veya müdahale projeleri atıldıysa da çoğunda milletlerarası bir komisyonun Osmanlı maliyesini devralması teklif edildiği için Bâbîâlî tarafından reddedildi. 1877-1878 Osmanlı-Rus Harbi'ni sona erdiren 13 Temmuz 1878 tarihli Berlin Antlaşması'na göre borçların bir kısmı, bu antlaş-

ma ile Osmanlı ülkesinden ayrılan veya toprak elde eden ülkelere devredildi. Osmanlı hükümetinin borçların ödeneceğine dair verdiği söz devletlerce kabul edildi. Kongreye katılan devletlerin, borçların ödenmesini temin maksadıyla milletlerarası bir komisyon kurulmasını Bâbîâlî'ye tavsiye etmesi hükmü antlaşmada yer aldı. Ancak bu hüküm, hükümete ait yetkilerin yabancılarca kullanılacağı şeklinde yorumlanarak tepkiyle karşılandı. Bilhassa Galata bankerlerinin sözcüsü durumundaki basın, yabancıların vergi gelirlerini toplamasını devletin egemenlik haklarına saldırı sayıyordu.

Hükümet, herkesin karşı çıktığı yabancı müdahalesine ve milletlerarası komisyon fikrine engel olmak için Sadrazam Tunuslu Hayreddin Paşa'nın başkanlığında 1 Ekim 1878'de bir malî komisyon, kurdu. Osmanlı Bankası Genel Müdürü Forster ile Crédit Lyonnais Müdürü Mercet'in de üye olduğu bu komisyon, devletin gerçek gelirlerini tesbit ederek bütçe yapacak ve bir düzen içinde borçların ödenmesini sağlayacaktı. İlk önce, savaş boyunca avans ve kredilerle hükümeti destekleyen Osmanlı Bankası ile Galata bankerlerine olan borçlar ele alındı. 9 milyon liraya varan iç borçların dörtte üçünü Osmanlı Bankası'na olan borçlar teşkil ediyordu. Alacaklıların hükümete verdikleri teklif kabul edilerek 22 Kasım 1879 tarihinde bir mukavele imzalandı. Buna göre bir miktar indirim yapıldıktan sonra 8.725.000 liraya düşen borç eşit taksitlerle on yılda ödenecekti. Hükümet, bu borcuna teminat olmak üzere altı adet gelir kaynağını on yıl süre ile alacaklılara tahsis edecekti. Alacaklılar da Rüsüm-ı Sitte İdaresi'ni kurarak mürşirat, pul, İstanbul ve civarı deniz ürünleri rüsümü, İstanbul, Edirne, Samsun ve Bursa ipek öşürü, tömbeği ve tütün inhisarından oluşan bu altı gelir kaynağını işletecekti. Rüsüm-ı Sitte İdaresi, hiçbir teminatı ve sorumluluğu olmaksızın bu gelirleri devlet adına idare edecek, yıllık borç taksiti olan 1.100.000 lirayı ödedikten ve masrafları düşüktükten sonra geriye kalan para ile de dış borçları ödeyecekti. Hükümet borcunu on yıldan önce öderse veya daha iyi bir ödeme planı hazırlarsa bu mukavele feshedilecekti.

Avrupalı alacaklılar, Rüsüm-ı Sitte Mukavelesi'ne büyük tepki gösterdiler. Batı basını, düşmanca ve alaycı ifadelerle mukaveleyi ve Galata bankerlerinin bu işi millî bir dava haline getirmesini şid-

detle eleştiriyordu. Bütün bu tepkilere rağmen Galata bankerleri Rüsüm-ı Sitte İdaresi'ni kurarak başına da Roman-ya tütün idaresinin kuruluşunda başarı gösteren R. Hamilton Long'ı getirdiler ve derhal çalışmalara başladılar. Teşkilâta 5714 kişi görev aldı; bunların sadece 130'u gayri müslimdi.

Rüsüm-ı Sitte İdaresi, ilk altı aylık çalışma döneminde beklenenin üzerinde bir sonuç aldı. İkinci altı aylık dönemde de daha iyi sonuç alınca Avrupalı alacaklılar hükümetlerine başvurup Rüsüm-ı Sitte İdaresi'ni devralmaya hazır olduklarını bildirdiler ve Osmanlı Devleti'ne baskı yapılarak bunun sağlanmasını istediler. Batılı diplomatlar, Berlin Muahedesi'nin ortaya çıkardığı Yunan ve Karadağ sınırlarının tashihi, Ermeniler'in oturduğu yerlerde ıslahat yapılması gibi meseleleri de koz olarak kullanarak Bâbîâlî'yi sıkıştırmaya başladılar. Hatta bir İngiliz filosu Akdeniz sahillerinde doluşarak işgal tehdidinde dahi bulundu. Bunun üzerine hükümet tarafından hazırlanan bir ödeme planı 23 Ekim 1880 tarihinde bir nota ile alacaklılara ve ilgili devletlere bildirildi. Bu plana göre hükümet, rüsüm-ı sitte ile birlikte daha bazı gelir kaynaklarını Avrupalı alacaklılara tahsis ediyordu. Alacaklıların seçeceği bir banka bu gelirleri işletecekti. Banka önce iç borçları, daha sonra da dış borçları ödeyecekti. Osmanlı hükümetinin genel kontrol hakkı saklı kalıyordu.

Avrupalı alacaklılar seçtikleri temsilcilerini İstanbul'a göndererek hükümetin Şûrâ-yı Devlet Reisi Server Paşa'nın başkanlığında kurduğu komisyonla müzakerelere başladılar. 13 Eylül 1881'de başlayan müzakereler sırasında, kendilerine tahsis edilen gelirlerin idaresi için milletlerarası resmî bir komisyon kurulmasını istediler. Bâbîâlî'nin bunu kabul etmemesi üzerine alacaklıların seçeceği temsilcilerden oluşacak bir meclisin kurulması kararlaştırıldı. Üzerinde anlaşmaya varılan hususlar, hükümet tarafından 28 Muharrem 1299 (20 Aralık 1881) tarihinde bir karnâme şeklinde ilân edildi. Hükümetin "nizamnâme" adını verdiği, malî çevrelerde Muharrem Karnâmesi olarak bilinen karnâme kapsamına, Mısır vergisi karşılık gösterilerek alınan 1854, 1855, 1871 ve 1877 tarihli borçlar dışındaki bütün borçlar giriyordu. Toplam 219.938.559 Osmanlı lirası civarında olan bu borçlardan önemli miktarda indirim yapıldıktan sonra ye-

DÜYÜN - I UMÜMIYYE

kün 125.250.943 liraya düştü. Borçlar, A, B, C ve D olmak üzere dört tertipte birleştirildi. Eski tahvillerin yenileriyle değiştirilmesi için süre tanındı. Bu süre zarfında 945.894 liralık eski tahvil değiştirilmediği için borç 124.305.049 liraya düştü. Kararnâme dışı bırakılan borçlarla birlikte Osmanlı genel borçlarının toplamı 141.505.309 liraya ulaşıyordu.

Tertibi	İstikrazın adı	20.12.1881 tarihinde tedavüldeki miktarı	Muharrem Kararnâmesi ile kabul edilen miktar	Kesin olarak kabul edilen miktar
1 A	1858	4.053.225	3.789.848	7.831.870
	1662	5.407.490	4.112.411	
2 B	1860	1.808.730	1.148.621	11.049.307
	1863/64	5.618.250	4.371.050	
	1872	5.302.220	5.745.482	
3 C	1865	4.437.950	3.212.784	33.604.176
	1869	22.715.000	14.174.160	
	1873	29.916.414	16.528.818	
4 D	1865/73/74	95.917.096	48.365.235	48.017.162
	Rumeli demiryolu tahvilleri	34.652.640	15.632.548	
	Ramazan tahvilleri	1.939.558		
	1881 tahvilleri mümtâze	8.169.986	8.169.986	
	Toplam	219.938.559	125.250.943	124.305.049
Muharrem Kararnâmesi'nde bulunmayan borçlar:				
	1854 istikrazının tahvil olduğu 1877 istikrazı	1.925.660		1.925.660
	1855 istikrazı	4.196.720		4.196.720
	1871 istikrazının tahvil olduğu 1877 istikrazı	5.783.140		5.783.140
	1877 Müdâfaa-i Millîye istikrazı	5.294.740		5.294.740
	Genel Toplam	237.138.819		141.505.309

Alacaklıların menfaatini korumak ve borçların ödenmesini bir plan dahilinde yürütmek üzere İngiliz, Fransız, Alman, Avusturya, İtalya, Hollanda ve Osmanlı alacaklılarını temsilen birer üyeden oluşan ve Düyün-ı Umümiyye-i Osmâniyye İdare Meclisi veya kısaca Düyün-ı Umümiyye Meclisi adı verilen bir meclis kuruldu. Meclisin başkanlığı Fransız ve İngiliz temsilcilerine aitti. Bu üyeler her beş yılda bir nöbetleşe başkanlığı yürüteceklerdi. Beş yıl için seçilen bütün üyeler Osmanlı Devleti hizmetinde çalışan birer memur sayılacaktı. Dış ülkelerden gelenlere 2000, İstanbul'da oturanlara ise 1200 sterlin maaş verilecekti. Osmanlı hükümeti bir komiser ve çok sayıda müfettişle meclisin çalışmalarını

denetleyecekti. Maaşı meclis tarafından verilen komiser toplantılara istişarî oyla katılacaktı. Müfettişlerin maaşlarını ise hükümet ödeyecekti. Hükümetle meclis arasında çıkacak anlaşmazlıklar, taraflarca tayin edilen dört kişilik hakem kurulunda halledilecekti.

Düyün-ı Umümiyye İdaresi'ne rüsüm-ı sitteden başka Bulgaristan vergisi, Kıbrıs adası gelir fazlası, Şarkî Rumeli vergisi, gümrük gelirleri, temettü vergisi ve tömbeki resmi tahsis edildi. Ayrıca tütün ve tuz inhisarlarında gerekli değişiklikleri yapma ve tekel tarzında yönetme yetkisi tanındı. Düyün-ı Umümiyye Meclisi tarafından tayin edilecek bir genel müdür de bu işleri yürütecekti. Meclis, malî yıl başından iki ay önce gelir gider ve taksitler için bir bütçe hazırlayarak Maliye Nezâreti'ne sunacaktı.

Düyün-ı Umümiyye İdaresi kuruluş şekli ve yetkileri açısından çok eleştirilmiştir. Muharrem Kararnâmesi milletlerarası resmî bir anlaşma ve bunun kurduğu Düyün-ı Umümiyye Meclisi de milletlerarası bir teşkilât olarak gösterilmeye çalışılmıştır. Halbuki bu kararnâme Osmanlı Devleti ile, hiçbir devleti temsil etmeyen ve sadece alacaklılar adına hareket eden malî bir grup arasında varılan bir mutabakat sözleşmesiydi. Alacaklılar bu kararnâme ile alacaklarının ödenmesini garanti altına almış oluyorlardı. Osmanlı hükümeti de borçlardan % 54'e varan bir indirim elde etmişti. Ayrıca faiz hadleri % 9'lardan % 1'e kadar düşürülmüştü. En önemlisi, Bâbîâlî bu kararnâme ile Avrupa devletlerinin muhtemel müdahalesini önleyebilmişti.

Düyün-ı Umümiyye İdaresi, Sirkeci'de Galata bankerlerince Rüsüm-ı Sitte İdaresi için düzenlenen binada çalışmalarına başladı. 1897'de Cağaloğlu'nda kendisi için yaptırılan büyük binaya (bugünkü İstanbul Erkek Lisesi) taşındı. İstanbul'daki genel müdürlüğe bağlı olarak önemli şehir ve bölgelerde başmüdürlükler açıldı. I. Dünya Savaşı başlarında teşkilâtta çalışanların sayısı 5537 kişi olup bunların sadece 182'si yabancı uyruklu idi. İstanbul'daki memur sayısı 508, müfettiş sayısı da kırk ikiydi. Ayrıca hasat mevsimlerinde pek çok geçici işçi çalıştırılıyordu.

Kararnâme gereğince Düyün-ı Umümiyye İdaresi tütün öşrünü, 27 Mayıs 1883'te kurulan Osmanlı Devleti Tütünleri Müşterekülmenfaa Reji Şirketi'ne

devretti. Her türlü tütün üretimi, işlenmesi ve satışı bu şirkete verildi. Reji şirketinin imtiyaz süresi otuz yıldır. Fakat 1913'te yapılan bir anlaşma ile 1928 yılına kadar uzatıldı. Şirket, üçer aylık taksitler halinde her yıl toplam 750.000 Osmanlı lirası tutarında bir avansı -zarar etse dahi- Düyün-ı Umümiyye'ye ödemekle yükümlüydü. Reji idaresi yurt satışına yayılan teşkilâtı, memurları ve sayıları 1112'ye ulaşan kolcuları ile âdetâ devlet içinde devlet durumuna geldi. İdare köylünün ürettiği tütünün en düşük fiyattan almaya çalışıyordu. Tütün ekicisi de kaçak yollardan üç dört misli fazla fiyat veren yabancı alıcılara malını satmak istiyordu. Bu yüzden kolcularla ekiciler arasında çıkan kanlı çatışmalarda 1883-1902 yılları arasında 20.000'den fazla kişi öldü. II. Abdülhamid, reji idaresinin halk üzerindeki bu baskısının kaldırılmasını istedi. Hükümet şirketin imtiyazını kaldırmak için çeşitli yollara başvurduysa da muvaffak olamadı. Reji idaresi Lozan Antlaşması'na (1923) kadar Türk tütün ekicisini sömürmeye devam etti.

Düyün-ı Umümiyye İdaresi, kendisine tahsis edilen kaynaklardan elde ettiği gelirlerden her yıl % 1 ana para, % 4 faiz olmak üzere Osmanlı dış borçlarının % 5'ini ödeyecekti. Geriye kalan borcun % 5'i 5.850.000 Osmanlı lirasıydı. Eğer Düyün-ı Umümiyye'ye bırakılan kaynakların yıllık geliri bu rakamı aşarsa aşan kısım Osmanlı hazinesine yatırılacaktı. Fakat 1882-1914 arasında gelirler hiçbir zaman bu rakama ulaşmadı.

Düyün-ı Umümiyye İdaresi kurulduktan sonra da borç alınmaya devam edildi. 1886'dan II. Meşrutiyet'in ilânına (1908) kadar on iki ve 1908'den 1914'e kadar altı olmak üzere toplam on sekiz borç anlaşması ile alınan paraların büyük kısmı demiryolu, liman ve sulama kanalları gibi ülke yatırımlarına harlandı. Bütün güçlüklerle rağmen borçların ödenmesine I. Dünya Savaşı'nın çıkışına kadar düzenli olarak devam edildi.

Düyün-ı Umümiyye Meclisi, I. Dünya Savaşı sırasında (1914-1918) İngiliz ve Fransız temsilcileri hazır bulunmadıkları halde gelirleri toplamayı sürdürdü. Osmanlı Devleti Almanya'nın yanında savaşa katılınca İtilâf devletleri (İngiltere, Fransa, Rusya ve İtalya) vatandaşlarına ait kuponların ödenmesini yasakladı. Bu yüzden alacaklılara borç ödemesi de durdurulmuş oldu. 1920'de yasak kalktı-

Düyün-ı Umûmiyye İdaresi'nin 1882-1914 yılları arasında Osmanlı borçları faiz ve ana para ödemelerine tahsis edebileceği safî hâsîlat değerleri (Osmanlı lirası olarak)

Yıllar	Tuz resmi	Damga resmi	Alkollü içkiler resmi	Balık rûsümü	İpek öşrü	Tütün öşrü ve tekeli	Diğer gelirler	Toplam
1882-83	618.029	146.761	178.861	22.635	18.851	889.429	466.200	2.339.766
1883-84	658.554	147.687	177.100	36.570	21.972	870.694	351.091	2.263.668
1884-85	653.066	138.397	197.675	37.996	24.637	794.945	365.000	2.211.756
1885-86	643.412	138.589	215.585	37.477	23.237	868.255	287.917	2.214.599
1886-87	682.227	162.672	222.573	37.104	31.909	842.114	180.000	2.158.599
1887-88	655.113	156.274	218.110	40.625	34.717	842.070	205.338	2.152.247
1888-89	693.337	171.974	221.653	42.430	25.846	823.467	332.026	2.310.533
1889-90	722.059	186.053	222.461	42.725	39.281	833.455	304.622	2.350.656
1890-91	699.887	205.979	254.814	47.307	51.251	818.382	304.622	2.382.242
1891-92	730.354	209.373	226.656	48.445	45.895	877.652	304.622	2.442.997
1892-93	787.645	212.868	256.418	44.405	56.409	888.559	304.622	2.550.926
1893-94	814.235	224.208	255.796	40.037	66.739	892.067	304.622	2.597.704
1894-95	769.220	244.088	261.780	43.037	52.879	927.140	304.622	2.602.746
1895-96	773.865	224.908	260.617	46.356	46.773	894.292	304.622	2.551.433
1896-97	828.506	220.145	261.235	47.832	59.163	861.793	190.603	2.469.277
1897-98	659.553	213.609	261.283	42.865	48.135	800.513	291.953	2.517.914
1898-99	870.759	233.406	265.068	52.309	65.505	814.003	253.947	2.554.997
1899-1900	823.826	235.168	270.507	47.543	90.719	792.857	355.298	2.615.918
1900-01	949.169	225.926	277.121	50.504	69.846	834.681	126.350	2.533.597
1901-02	934.764	225.743	265.068	43.249	70.854	890.852	178.842	2.609.472
1902-03	935.763	220.234	268.852	45.734	76.094	970.185	494.655	3.011.517
1903-04	937.962	233.043	276.610	54.960	106.117	1.015.962	266.616	2.891.270
1904-05	949.892	359.791	268.288	48.587	83.823	996.146	266.616	2.964.133
1905-06	1.037.586	439.264	271.593	63.924	117.495	955.790	266.616	3.152.268
1906-07	1.075.880	353.631	284.117	54.952	110.132	1.022.553	266.616	3.167.881
1907-08	1.123.886	366.254	283.301	69.548	131.217	1.059.422	266.616	3.300.244
1908-09	1.063.566	377.681	271.071	71.287	110.995	1.040.517	266.616	3.201.733
1909-10	1.147.237	420.364	288.270	87.803	128.945	1.095.542	266.616	3.435.777
1910-11	1.156.954	465.669	316.392	57.511	88.749	890.993	1.090.043	4.866.311
1911-12	1.271.703	506.164	357.146	67.653	90.661	824.752	1.008.519	4.126.598
1912-13	978.424	417.831	258.300	65.032	57.230	813.979	1.152.338	3.743.334
1913-14	1.103.023	419.241	240.478	77.426	82.497	884.600	1.578.649	4.385.914

tan sonra Düyün-ı Umûmiyye İdaresi imkânlar ölçüsünde birikmiş kuponları ödemeye başladı. Fakat Ankara'da kurulan Türkiye Büyük Millet Meclisi hükümeti, bütün kaynaklarla birlikte Düyün-ı Umûmiyye'ye tahsis edilen gelirlere de el koyunca borçların ödenmesi yeniden durduruldu.

23 Temmuz 1923'te imzalanan Lozan Antlaşması, borçların bir kısmını bu antlaşma ile Türkiye'den ayrılan veya toprak elde eden ülkelere devretti. Antlaşmaya göre 7 Ekim 1912'den önce alınan borçlar, Balkan Harbi'nden sonra Osmanlı Devleti'nden ayrılan veya toprak alan ülkeler arasında, bu tarihten sonra alınan borçlar da Lozan Antlaşması ile Asya'da ortaya çıkarılan yeni devletler arasında paylaşılacaktı. Paylaşma konusunda çıkan anlaşmazlıklar

yüzünden Türkiye ile alacaklılar arasında ancak 13 Haziran 1928'de antlaşma imzalanabildi.

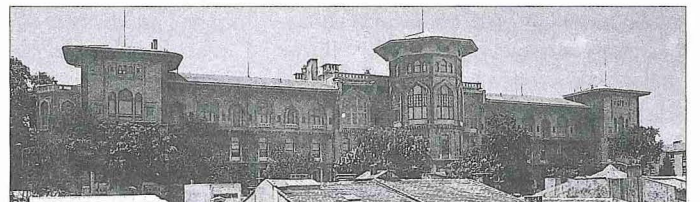
1928 antlaşmasına göre Türkiye Cumhuriyeti hükümeti, Osmanlı genel borçlarından 1912 öncesi kısmının % 62'sini, bu tarihten sonraki kısmının da % 76'sını ödemeyi kabul etti. Böylece Osmanlı Devleti'nin 1854-1914 arasında yaptığı kırk iki dış borç antlaşmasından doğan 161.303.833 liralık borcun 107.528.461 liralık kısmını ödemeyi taahhüt etmiş ol-

du. Anlaşma gereğince bu borç doksan dokuz yılda ödenecekti. Eski Osmanlı Düyün-ı Umûmiyye Meclisi'ne benzer şekilde alacaklıları temsilen birer üyeden oluşan Düyün-ı Umûmiyye Meclisi kurulacaktı. Kısaca Borçlar Meclisi denilen bu meclisin başkanlığını birer yıl süre ile Fransız ve İngiliz temsilcileri yapacaklardı. Bundan başka üç Fransız, iki Alman ve bir Belçikalı temsilciden oluşan Hâmiller Meclisi başkanlığı Fransız temsilcilerinden birine verilecekti.

Osmanlı tahvilleri üzerinde Türk lirası, Fransız frangı veya İngiliz sterlini yazılı idi. 1928 anlaşmasında faiz ve ana para ödemelerinin tahvil üzerinde yazılı para birimiyle yapılması zorunlu hale getirildi. Ancak 1929'da ortaya çıkan dünya ekonomik krizi Türkiye'yi de etkileyince hükümetle alacaklılar arasında yeni bir ödeme planının tesbiti için Mayıs 1931'de Paris'te müzakerelere başlandı. 22 Nisan 1933'te imzalanan yeni bir anlaşma ile ödemelerin Fransız frangı üzerinden yapılması kabul edildi. 1928 anlaşmasına göre bütün tahvillerde % 4 olan faiz haddi 1933 anlaşması ile % 7,5'a çıkarıldı. Bu faiz artışına karşılık olmak üzere alacaklılar borcun ana parasından 28.163.540 liralık bir indirim yaptılar. Türkiye 1928-1933 arasında 1.259.335 liralık ödeme yapmış ve borcu 106.269.126 liraya düşürmüştü. İkramiyeli Türk tahvillerine eklenen 243.831 lira ile birlikte Türkiye'nin toplam borcu 106.512.957 lira oldu. Anlaşma ile indirim yapıldıktan sonra borç 78.349.417 liraya düştü. 1933 anlaşmasına göre bu borç elli yılda ödenecekti. Ödemeler her yıl 25 Mayıs ve 25 Kasım tarihlerinde yapılacaktı. Alacaklıların menfaatini korumak ve ödemeleri bir düzen içinde yürütmek üzere 1928'de kurulan iki meclis tek meclis haline getirildi. Alacaklıları temsilen sekiz üyeden oluşan meclisin başkanlığını Fransız ve İngiliz temsilcileri nöbetleşe yürüteceklerdi.

1933 anlaşması, yirmi dört çeşit Osmanlı borcundan Türkiye'nin hissesine düşen kısmını tek borç haline getirmiş oldu. Yeni tahviller çıkarılarak 1 Ekim

Günümüzde İstanbul Erkek Lisesi olarak kullanılan Düyün-ı Umûmiyye binası - Cağaloğlu / İstanbul

DÜYÜN-İ UMÛMİYYE

1933 tarihinden itibaren on yıl içinde eskileriyle değiştirilmesi istendi. Birleştirilen borca "yüzde yedi buçuk faizli Türk borcu" adı verildi. Türkiye anlaşmadan doğan yükümlülüklerini 1933, 1934 ve 1935'te yerine getirdi. Fakat bu sırada bütün ülkeler gibi Türkiye'nin de döviz dar boğazına sürüklenmesi yüzünden ödemeler güçleşti. 29 Nisan 1936'da imzalanan yeni bir anlaşma ile ödemelerin yarısının Fransız frangı, yarısının da Türk lirası üzerinden yapılması kabul edildi. Fakat döviz sıkıntısı devam ettiğinden 18 Temmuz 1938'de yapılan ikinci bir anlaşma ile bütün taksitlerin Türk lirası olarak ödenmesi benimsendi.

II. Dünya Savaşı'nın başlaması üzerine Türkiye, 30 Eylül 1940 tarih ve 2/14458 sayılı Bakanlar Kurulu kararı ile, Alman işgaline uğrayan Paris'teki Düyün-ı Umûmiyye Meclisi'ni tanımadığını ve ona ödenen komisyonu kestiğini, bundan böyle borçların ödenmesi işini bizzat üzerine aldığı ilân etti. Hükümetin bu kararını protesto eden meclis, Lozan Antlaşması'nı imzalayan devletleri duruma müdahale etmeye çağırdı. Birtakım diplomatik faaliyetler sonunda hükümetle alacaklılar arasında 1944'te özel anlaşmalar imzalanarak borçların tasfiyesine gidildi.

25 Nisan 1944'ten itibaren on yıl içinde borcun tasfiyesi için alacaklıların elinde bulunan tahviller daha yüksek fiyattan satın alındı. Hükümet ödemeler için 25 Mayıs 1954 tarihini son müracaat günü olarak tesbit etti. Borcunu 1933'te vaad ettiği süreden yirmi dokuz yıl önce ödediği için Türkiye'nin malî itibarı arttı. 1854'te başlayan dış borçlanma tam 100 yıllık bir maceradan sonra böylece kapanmış oldu.

Dış borçlar, Osmanlı Devleti'nin iktisadî ve siyasî gelişmesine darbe vurduğu gibi yeni Türkiye Cumhuriyeti'nin doğuşu sırasında da büyük sıkıntı doğurmuştur. 1854-1874 yılları arasında plansız programsız yapılan aşırı borçlanmanın kaçınılmaz bir sonucu olarak ortaya çıkan Düyün-ı Umûmiyye İdaresi âdeta devlet içinde devlet hüviyetini kazanmıştır. Bununla birlikte idare, gerek devlet kaynaklarının verimli bir şekilde işletilmesinde, gerekse borçların bir düzen içinde ödenmesinde faydalı olmuştur. Bu teşkilât kurulmadan önce alınan borçlar daha çok saray, konak ve köşk inşaatlarında harcadığı halde bundan sonra alınan borçlar bu kurum sayesinde

daha ziyade alt yapı yatırımlarına sarfedilmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

BA, İrade-Hariciye, nr. 10.007; BA, İrade-Meclis-i Mahsûs, nr. 3266; Yıldız Esas Evrakı, Ks. 14, Evr. 2377, Zrf. 128, Kar. 28, Ks. 18, Evr. 525/286, 322, 503, 515, 584, Kar. 29, 30; 28 Muharrem Sene 1299 (8/20 Kânunuevvel Sene 1881) Tarihli Nizamnâme'ye Merbut Kararnâmedir, İstanbul 1319; Parvus Efendi, *Türkiye'nin Malî Tutsaklığı* (haz. Muammer Sencer), İstanbul 1977, s. 30-107; Refii - Şükrü Suvla, *Osmanlı İmparatorluğu'nda ve Türkiye Cumhuriyeti'nde Devlet Borçları*, Ankara 1939, s. 77-100; a.m.f., "Tanzimat Devrinde İstikrazlar", *Tanzimat I*, İstanbul 1940, s. 263-288; Donald C. Blaisdell, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Avrupa Mâlî Kontrolü* (trc. H. A. Kuyucak), İstanbul 1940; Ziya Karamursal, *Osmanlı Malî Tarihi Hakkında Tetkikler*, Ankara 1940, s. 92-104; Kırkor Kömürçan, *Türkiye İmparatorluk Devri Dış Borçlar Tarihçesi*, İstanbul 1948; İ. Hakkı Yeniay, *Yeni Osmanlı Borçları Tarihi*, İstanbul 1964; Kenan Bulutoğlu, *Yüz Soruda Türkiye'de Yabancı Sermaye*, İstanbul 1970, s. 65-114; Mübahat S. Kütükoğlu, *Osmanlı-İngiliz İktisadî Münasebeleri*, İstanbul 1976, II, 111-112; S. Yerasimos, *Az Gelişmişlik Sürecinde Türkiye* (trc. Babür Kuzucu), İstanbul 1977, II, 659-680; Nihad S. Sayar, *Türkiye İmparatorluk Dönemi Malî Olayları*, İstanbul 1978, s. 194; A. du Velay, *Türkiye Maliye Tarihi* (der. Maliye Tetkik Kurulu), Ankara 1978, s. 80-99, 162-201, 206-213, 221-288, 299-360; Ch. Morawitz, *Türkiye Maliyesi* (der. Maliye Tetkik Kurulu), Ankara 1979, s. 184-304; A. D. Novıçev, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Yarı Sömürgeleşmesi* (trc. Nabi Dinçer), Ankara 1979, s. 85-100; Bedri Gürsoy, "100. Yılında Düyün-ı Umûmiyye İdaresi Üzerinde Bir Değerlendirme", *Ord.Prof. Şükrü Baban'a Armağan*, İstanbul 1984, s. 17-59; Sabri Tekir, *Düyün-ı Umûmiyye İdaresi ve Bu İdareye Terkedilen Gelirler*, İzmir 1987; D. Quartaert, *Osmanlı Devleti'nde Avrupa İktisadî Yayılımı ve Direniş (1881-1908)* (trc. Sabri Tekay), Ankara 1987, s. 20-21; a.m.f., "The Employment Policies of the Ottoman Public Debt Administration 1881-1909", *WZKM, LXXVI* (1986), s. 233-237; Şevket Pamuk, *Yüz Soruda Osmanlı-Türkiye İktisadî Tarihi 1500-1914*, İstanbul 1988, s. 206-210; Sinan Yiğit, *Osmanlı Dış Borçları ve Düyün-ı Umûmiyye İdaresi* (doktora tezi, 1989), *ÜS Sosyal Bilimler Enstitüsü; Emine Kiray, Osmanlı'da Ekonomik Yapı ve Dış Borçlar*, İstanbul 1993, s. 1-43, 203-213; Kurthan Fişek, "Osmanlı Dış Borçları Üstüne Düşünceler", *SBFD, XXII/3* (1967), s. 157-164; Hayri Mutlucağ, "Düyün-ı Umûmiyye ve Reji Soygunu", *BTTD, sy. 2* (1967), s. 33-39; Vahdet Engin, "İlk Almışından 135 Yıl Sonra Dış Borçlar Tarihine Bir Bakış", *TİD, V* (1990), s. 263-271; İsmet Parmaksızoğlu, "Düyün-ı Umûmiyye", *TA, XIV*, 226-229; B. Lewis, "Duyün-ı Umûmiyye", *EI²* (İng.), II, 677-678; Haydar Kazgan, "Düyün-ı Umûmiyye", *TCTA, III*, 691-716; Seyfettin Gürsel, "Osmanlı Dış Borçları", a.e., III, 672-687.

CEVDET KÜÇÜK — TEVFEK ERTÜZÜN

DÜZGÜNMAN, Mustafa

(1920-1990)

Son devrin tanınmış
ebru ve cilt sanatkârı,
dinî mûsiki icracısı.

9 Şubat 1920'de İstanbul Üsküdar'da Sultantepe'de doğdu. Babası, aynı semtteki Abdülbâki Efendi ve Aziz Mahmud Hüdâyî camilerinin imamlığını yapan Sâim Efendi'dir. İlk tahsilini tamamladıktan sonra babasının Üsküdar çarşısındaki aktar dükkânında çalışmaya başladı. Bu sırada annesinin dayısı hattat Necmeddin Okyay onu, hocalık yaptığı Devlet Güzel Sanatlar Akademisi'nin Türk Tezyinî Sanatları Bölümü'ne kaydettirdi (1938). Burada Necmeddin Okyay'dan eski tarz cilt ve ebru öğrenerek kısa zamanda kabiliyetiyle dikkati çekti, diğer kıymetli hocalardan da faydalandı. Ancak hayat şartları sebebiyle bir müddet sonra okuldan ayrılarak tekrar baba mesleği olan aktarlığa döndü. Vefatına kadar titizlikle sürdürdüğü bu meslekte işinin ehli güvenilir bir esnaf olarak tanındı.

Akademideki talebeliği yıllarında "şemse" denilen klasik cildin güzel örneklerini imal eden Düzgünman, bir müddet sonra o sırada çok az meraklısı bulunan bu sanatı da terketmek zorunda kaldı. Özellikle 1957'den itibaren daha fazla zaman ayırdığı ebruculukla meşguliyetini ise ölümüne kadar sürdürmüştür.

Çeşitli konularda yeniliğe açık olduğu halde ebru sanatında klasik anlayışa sınıksız bağlı kalan ve bu hususta modern uygulamalara iltifat etmeyen Düzgünman, ebruculukta kendisini geçtiğini söyleyen hocası Necmeddin Okyay'ın bu sanata kazandırdığı çiçekli ebru çeşitlerini papatyayı eklemiş, ayrıca çiçek şekil-

Mustafa Düzgünman ebru teknesi basında çalışırken
(Hasan Ali Göksoy fotoğraf arşivi)

